

Burgenland 100*

Gondolatok a romantika és a realizmus mikszáthi házasságáról

DOI: <https://doi.org/10.56944/multunk.2023.4.9>

2012-ben tanulmányom jelent meg a *Soproni Szemlében*¹ a városnak a magyar–osztrák kapcsolatokban a múlt század hetvenes-nyolcvanas éveiben játszott szerepéről. Az írás végén a következő felvetést fogalmaztam meg: „Talán a 2021-ben esedékes jubileumon a 2002 óta testvérvárosi kapcsolatokat ápoló Eisenstadt (Kismarton) és Sopron (Ödenburg) bevonásával érdemes lenne néhány tál smarni mellett túllépni a gravaminális politikán, és végre »minden ressentiment« nélkül a közös közép-európai történelem részévé avatni a soproni népszavazást is.” Bár a következő években – abból kiindulva, hogy a *civitas fidelissima* (meg a „kultúrsarok”² és a „magyar Manchester”³ illetve a *civitas schwindelissima*⁴ (to-

* Oliver RATHKOLB–Gert POLSTER–Susanna STEIGER-MOSER–Johann KIRCHKNOPF–Rosemarie BURGSTALLER (Hrsg.): *Burgenland schreibt Geschichte, 1921–2021*. Wissenschaftliche Arbeiten aus dem Burgenland (WAB) 168. I–II. Universität Wien, 100 Jahre Burgenland, Landesmuseum Burgenland, Eisenstadt, 2021.

¹ FIZIKER Róbert: „A múltat végképp eltörölni...”? Magyar–osztrák állam-, kormányfői és külügyminiszteri találkozók Sopronban és környékén (1970–1989). *Soproni Szemle*, 2012/2. 130–142.

² Ehhez lásd SOPRONI Elek: *A kultúrsarok gondoljai. Sopron vármegye szociális és gazdasági viszonyainak feltárása*. Magyar Társaság, Budapest, 1940. A kifejezés Sopron két világháború közötti páratlanul gazdag szellemi és kulturális életére utal.

³ A textilipar jelentős bővítése kapcsán nevezték így a várost a két világháború között.

⁴ A Grazban megjelent *Aula* című folyóirat 1992. novemberi számának névtelen szerzője minősítette így az 1921 végén történteket.

vább a „halott vinkli”⁵ és a „természetes főváros”)⁶ párhuzamos, egymás mellett elbeszélő narratíváját közelíteni kellene egymáshoz – minden történelmi fórumon előhozakodtam a párbeszédet és a közös emlékezést célzó javaslattal, abból semmi sem valósult meg.

Mint ismeretes, a soproni önkormányzat a népszavazás centenáriumán emlékévet szentelt a jeles eseménynek, és tudományos konferencián is felidézte 1921 napjainkra is kiható történéseit. Ennek az anyaga sajnálatos módon máig nem jelent meg. Ugyanakkor a város megbízásából Ujváry Gábor írt alapvetően kiegyensúlyozott, a múlt kizárólag nemzeti alapon történő vizsgálatán túllépő, az egyik érvényes és lehetséges megközelítést nyújtó kötetet.⁷ Az évet a magyar miniszterelnöknek a soproni Fő téren elmondott, politikusi és az ünnepi beszéd műfajának megfelelően a történelmi előzményeket nem csupán felidéző, de a jelenhez is kapcsoló, erőteljesen nacionalista szónoklata zárta. 2022. június 4-én, a nemzeti összetartozás napján mutatták be az *Akik a hazára voksoltak – Sopron 1921* című dokumentumfilmet, amely kosztümös jelenetekkel és az azokat értelmező szakértői megszólalásokkal, a soproni, illetve selmecbányai főiskolások szemszögéből, az értelem mellett az érzelmekre is apellálva láttatta a sorsdöntő napokat.

Gondolhatnánk, mindez azt igazolja, hogy „az első világháború utáni világpolitika tonnányi értelmetlensége között” legalább „egy cseppnyi értelem és jogszerűség”, illetve „egy cseppnyi vigasz” is akadt „a tonnányi csalódás között”. Az idézet azonban nem a ma Burgenlandhoz tartozó Márcfalván (Marz), német ajkú család gyermekeként született Thurner Mihály soproni polgármestertől, és nem is gróf Bethlen Istvántól, a Magyar Királyság

⁵ „*toter Winkel*” (a. m. holttér): az eredetileg a járműből egy adott irányban valamilyen okból takart kilátási irányt jelző kifejezést a vasfüggöny leereszkedése után Sopron földrajzi és geopolitikai helyzetéből adódó elzártágával kapcsolatban is gyakran emelgették.

⁶ Ugyan Sopron a területi megosztással elvesztette gazdasági háttérét, de – főleg osztrák vélekedés szerint – máig a Pannónia térség központja maradt.

⁷ UJVÁRY Gábor: *„Hűség városa, légy hű öre önmagadnak.” Nyugat-Magyarország 1918–1921 közötti sorsa és a soproni népszavazáshoz vezető út.* Magyar Nemzeti Levéltár Győr-Moson-Sopron Megyei Levéltára, Sopron, 2021.

miniszterelnökétől vagy gróf Bánffy Miklóstól, a magyar diplomácia vezetőjétől, hanem Karl Rennertől, Ausztria államkancellárjától származik. A saint-germaini osztrák békedelegáció vezetője, negyedszázaddal később visszatekintve, ezekkel a szavakkal méltatta a többségében német ajkúak lakta nyugat-magyarországi terület elcsatolását.⁸ Burgenland 2021-ben Schlaining (Szalónak) várában rendezett, nagyszabású, korabeli dokumentumokat felvonultató kiállítással, a lokális identitást erősítő történeti és a jövőre fókuszáló iskolai projektekkel, illetve az alábbiakban recenzeálandó két vaskos tanulmánykötettel emlékezett a tartomány elmúlt száz évére. A programokat és a pályázatokat Oliver Rathkolb professzor, a Bécsi Egyetem Jelenkori Történeti Intézetének vezetője kezdeményezte és koordinálta.

A 2023 szeptemberében, százhárom éves korában elhunyt Tatár Imre írta 1989 elején Németh Miklós magyar miniszterelnök és Franz Vranitzky osztrák kancellár határ menti találkozásával kapcsolatban a szép emlékű *Magyar Nemzet*ben, hogy Ausztria és Magyarország között „van valami belső összetartozás-érzet”, míg a magyar fél érzelmi hűrokat penget, addig a bécsi tárgyalópartner igyekszik a földön maradni, „a magyar romantika és az osztrák tárgyyszerűség”⁹ *pas de deux*-jét (utóbbit már a recenzens teszi hozzá) megteremtve. A fentiek fényében érdemes górcső alá venni a mintegy félszáz szerző imponáló, gazdag ajánlott irodalommal és számos képi illusztrációval kiegészített, a magazinok fényes, sima lapjaira emlékeztető, összességében több mint 1200 oldalon közreadott produktumát.

Az első kötet Burgenland politikai fejlődésének állomásait és az összesen tizennyolc tartományfőnök életrajzát ismerteti – valamilyen oknál fogva fordított időrendi sorrendben, a jelenlegi tartományi elöljáró, Hans Peter Doskozil, aki egy szavazatszám-lálási baki miatt 2023 nyarán két napig a szociáldemokraták elnöki posztját is betöltötte, de a kötetben, amelyből saját bevalása szerint Burgenland történelmének nagy részét megismerte,

⁸ Der Bundespräsident Dr. Karl Renner den Burgenländern zum Gruß! In: *25 Jahre Burgenland. Eine Rückschau auf seine politische, kulturelle und wirtschaftliche Entwicklung*. Österreichischer Bundesverlag, Wien, 1946. 6.

⁹ TATÁR Imre: Európa ritmusa. *Magyar Nemzet*, 1989. február 15. 1.

láthatóan sikeresebben lobbizott az elsőségért, mint az országos politikában. Az elsőből így lett az utolsó Robert Henry Louis Davy, egy skót vasúti mérnök Königsbergben (Kalinyingrád) született fia, aki jogi értelemben 1921. februári kinevezése után a formálódó szövetségi állam tartományi igazgatója volt, de a közemlékezet a burgenlandi érdekekért való energikus kiállásáért (a szövetséges határmegállapító bizottság tárgyalásain például kiváló japántudását kamatoztatta sikeresen) máig az első tartományfőnökként tartja számon.

Az első tanulmány szerzője Gerald Schlag történész, könyvtáros és muzeológus, aki a burgenlandi történetírás egyik legismertebb és legelismertebb tagjaként nem maradhatott ki a kötetből, és akit minden bizonnyal a szerkesztők tiszteltek meg azzal, hogy a tartomány első két évtizedéről 1983-ban, a két világháború közötti Ausztriáról megjelent akadémiai történeti összefoglalóban publikált írásának rövidített verzióját közreadták.¹⁰ Az összegzés magyar szempontból legérdekesebb része az az 1921. őszi, osztrák kormánykörökből származó bizalmas emlékirat, amely a terület kiürítése után a választói névjegyzékek tisztességes összeállításához szükséges idő hiánya, az egész területen érzékelhető „magyar terror” miatt érthető módon várható kyszámú osztrákpárti szavazat miatt komédiának és *von Haus aus* veszett ügynek tartja a népszavazást. Az érvelés döntő tényezőként azt emeli ki, hogy amennyiben a voksolás során mégis az osztrákok javára billenne a mérleg nyelve, az egész területet el fogják veszíteni, mert akkor a magyar bandákat már senki sem fogja tudni feltartóztatni. Az emlékirat ismeretlen szerzője szerint a magyarokat nem érdekli a soproni lakosság véleménye, ők a várost akarják, és egy esetleges népszavazási fiaskót a velencei paktum megsértéseként értékelnének. Schlag mindennek alátámasztására Carlo Antonio Ferrario visszaemlékezéseiből is idéz. A Szövetségeközi Tábornoki Bizottság vezetője szerint a népszavazás feltételeinek elfogadásával Ausztria tulajdonképpen

¹⁰ Az eredetit lásd Gerald SCHLAG: Das Burgenland von seiner Entstehung bis zur 'Auflösung' 1938. In: Erika WEINZIERL–Kurt SKALNIK: *Österreich 1918–1938. Geschichte der Ersten Republik*. II. Styria, Graz–Wien–Köln, 1983. 747–761.

lemondott a vitatott területről, és ezt aztán „egy jogi aktussal kívánta leplezni”.

Feltételezhetné az olvasó, hogy ezzel a tanulmánnyal, amely Oliver Rathkolb Burgenlandot az európai térképen és nemzetközi kontextusban elhelyező, a tanulmányok főbb megállapításait szemlélő, hosszabb bevezetőnek is beillő esszéjét is megelőzi, és amelyet Walter Dujimovitsnak, a helytörténetírás doyenjének, tudós tanárnak és egykori amerikai kivándorlónak szemtanúként jegyzett sorai is követnek, a kötet *ex cathedra* lezárja a nyugat-magyarországi/burgenlandi kérdés vizsgálatát. Ezzel szemben további hat dolgozat (köztük Murber Ibolyának a magyar nézőpontot ismertető írása) taglalja a tartomány születésének megannyi egyéb aspektusát, a földrajztudós Lawrence Martin őrnagytól, aki az úgynevezett Coolidge-misszió tagjaként, a népek önrendelkezésének és a gazdasági adottságok figyelembevételével megalkotott térképeivel, ott bábáskodott a tartomány születésénél, a szembenálló felek nagyrészt, de nem kizárólag háborús cselekmények következtében keletkezett embervesztésének pontos adatain keresztül egészen az 1921 szeptemberétől 1922 júniusáig Oberhollabrunnban működött gyűjtőtáborig, ahol összesen százötvenkilenc magyarpárti, vagy azzal vádolt nyugat-magyarországi, de nem csak magyar internált raboskodott, akiknek az érdekében a bécsi magyar követség sokáig csak annyit tudott tenni, hogy küldött nekik ezer szivart és hatvan csomag dohányt.

Egyébiránt a *100 Jahre Burgenland* programsorozat keretében számos értékes dokumentumfilm is született Ausztriában, nem csupán a jubileumi évben, hanem 2018-tól kezdve folyamatosan. A Vas megyéhez tartozó Pinkafőn (ma: Pinkafeld, Burgenland), kétnyelvű evangélikus családban született Traeger Ernőről, a Magyar–Osztrák Határmegállapító Bizottság titkáráról 2018-ban, a már említett Lawrence Martinról 2019-ben készült értékes alkotás. Traeger sorsa azt példázza, hogy a maradás vagy az átcsatlás (korabeli kifejezéssel *anschluss*) kérdésében Sopron városán belül, a környező falvakban, továbbá a nyelvi és vallási hovatartozás, a családi kapcsolatok és a pártszimpátiák függvényében is jelentős eltérések voltak és (többek között gazdasági)

érdekellentétek feszültek, ezért sem írhatók le az események – a magyar miniszterelnök ünnepi beszédének egyértelmű sugallata ellenére sem – a jó és a gonosz harcaként. Gondoljunk csak bele, 1921 őszén az itt élőknek kerek két hónapjuk volt arra, hogy kényszerű döntést hozzanak a Burgenlandhoz, illetve Magyarországhoz fűződő szálak eltépéséről vagy megtartásáról.

Traeger szociáldemokrata édesapjával szemben választott hazája mellett döntött, és még 1944-ben is Sopront köszöntötte *Civitas Fidelissima* című verseskötetével. Az 1956-os forradalom után sikertelenül próbált visszatérni Pinkafeldre, Vácott hunyt el 1971-ben. Martin volt a főszereplője a Bécsi Filharmonikusok 2021. évi újévi koncertjének szünetében vetített filmetüdnek, amely a történelmi aspektusok mellett Haydn, Liszt és a keszthelyi születésű, de élete nagy részét Bécsben töltő Goldmark Károly előtt is tisztelgett. Martin a Kongresszusi Könyvtár térképtárának vezetőjeként ment nyugdíjba. Egy 2021-ben vetített, ma is élő szemtanúkat megszólaltató dokumentumfilmben a Siegraben (Szikra) településen 1921. október 15-én napvilágra jött Karl Schieszlt köszöntik Burgenland első hivatalos szülöttjeként, igazolva azt a fent jelzett és tökéletesen releváns álláspontot, hogy a nyugat-magyarországi terület elcsatolása ténylegesen a velencei jegyzőkönyv aláírásával két nappal korábban már megtörtént.¹¹

Olvashatunk továbbá tanulmányt a nagyrészt az ország belsőjéből érkezett nyugat-magyarországi felkelőkről, illetve a róluk a határ két oldalán élő, érthető módon homlokegyenest eltérő tartalmú és intenzitású emlékezetéről. Érdemes rögzíteni, hogy a Rongyos Gárdának utólag elkeresztelt, a helyi lakosság részéről sem egyöntetűen támogatott felkelők a magyar kormány hallgatólagos jóváhagyásával jutottak be a vitatott területre, hogy a hatalom eszközeiként, „hasznos idiotaként” nagyobb nyomatékot adjanak a diplomáciai erőfeszítéseknek, de csupán a velencei megegyezés tető alá hozásáig, onnantól csak egy újabb, megoldandó problémát jelentettek. Kevésbé ismert, hogy a két

¹¹ A filmek sorrendben: Fritz Kalteis: *Burgenland – Ein Grenzfall* (2018); Stefan Schinkovits: *Auf den Spuren des Major Lawrence Martin* (2019); Felix Breisach: *Happy Birthday, Burgenland! 1921–2021* (2021); Kris Krenn: *100 Lebensjahre Burgenland* (2021).

ország 1923. február 26-án döntőbíróági egyezményt írt alá a Nyugat-Magyarország átadásával kapcsolatos pénzügyi és adminisztratív kérdések rendezése tárgyában, melyben a magyar kormány kártérítés fizetését vállalta a felkelők által a térségben okozott károkért.

A burgenlandi identitás erősítésének kultúrpolitikai szándékát elemző írás bemutatja, hogyan lett 1932-ben, a művész születésének bicentenáriumán Kismartonból Haydn Weimarja, a Lisztért a keleti szomszédokkal folytatott marakodás pedig sajnálatos módon máig tart, bár a 2011-ben tartott tartományi és országos megemlékezésorozat európai géniuszként méltatta a zeneszerzőt, aki a plakátokon fekete napszemüvegben és *born to be a superstar* felirattal jelent meg. A nemzetiszocialista korszak burgenlandi áldozataival, többek között a magyar zsidók határszéli kényszermunkájával további tanulmányok foglalkoznak.

Aztán Hitler védelmi erőrendszerét, a *Südostwallt* felváltotta a vasfüggöny, az 1956-ban és 1989-ben tapasztalható segítőkészség helyébe pedig fokozatosan az elutasítás lépett: a romániai menekültek megjelenése már bizonyos *ressentiment*-t is kiváltott. Kaisersteinbrunnban, ahol az első és a második világháborúban hadifogolytábor volt, 1934-től pedig politikai elítéltek is raboskodtak, a helyi lakosság tiltakozása, majd a település blokádjá az osztrák belpolitikában is nagy hullámokat vert. A kötet felidézi a drótkerítés 1989. június 27-i átvágását a Sopron melletti erdőben, amelyre nem a média megvezetésének szándékával került sor Horn Gyula és Alois Mock részvételével – az eső miatt sáros talajon is egy viszonylag könnyen megközelíthető helyen, Potemkin-díszletek között –, hiszen a magyar kormány már két hónappal korábban nemzetközi sajtótájékoztatón jelentette be, hogy megkezdte a vasfüggöny felszámolását, hanem éppenséggel az itt készült képek gyorsították fel az átmenetet, bár Erich Honecker még 1989 augusztusában is a régi munkásmozgalmi mondást idézte, mely szerint a szocializmus ügyét nem lehet feltartóztatni (*Eppur si muove*, mondhatnánk, a német verzióban ökör és számár szerepel).

Oliver Rathkolb azzal kezdi a kötetnyitó esszéjét, hogy Európa történelmét nem csupán a véres háborúk, hanem a békés meg-

oldások történeteként is meg lehet írni, és ebbe a folyamatba illeszkedik Burgenland születése is (bár a magyar diplomácia még a múlt század harmincas éveiben is vitatta, hogy két állam szabad megegyezésének eredményeként került sor a terület megosztására, és máig inkább az osztrák fél hangoztatja a bölcs kompromisszum jelentőségét). Az utolsó tanulmány az 1982-ben, a 2021. évi emlékkiállítás helyszínén, a schlainingi várban létrehozott *Austrian Study Centre for Peace and Conflict Resolution* (ASPR – Osztrák Béke- és Konfliktuskezelési Kutatóközpont) tevékenységét mutatja be. A szervezet a német nyelvű térség békemozgalmainak tetőpontján jött létre – írja a szerző. (Érdekességként említem, hogy 1981 októberében Sopronban, erdészeti szakközépiskolások javaslatára, a KISZ városi bizottsága szervezésében tízezres békemenetet tartottak. A résztvevők a neutronbomba európai telepítése és az értelmetlen fegyverkezési hajszá ellen emelték fel a hangjukat.) Ugyancsak 1982-ben vette kezdetét a *Schlaininger Gespräche* (Szalónaki Beszélgetések) elnevezésű szimpózium, ahol több ország szakértői cserélnek eszmét az osztrák–magyar határtérrel kapcsolatos történeti kutatási eredményeikről. Még ennél is nagyobb múltra tekinthet vissza a Burgenland, Stájerország, Szlovénia, Horvátország és Magyarország kutatóit tömörítő *Internationales Kulturhistorisches Symposium Mogersdorf* (Mogersdorfi Nemzetközi Kultúrtörténeti Szimpózium),¹² amely 1969 óta tölt be az alapvető tudományos célon túl béketeremtő és a népek közti megértést elősegítő funkciót. Ez a két fórum sajnálatos módon elkerülte a szerkesztők figyelmét, pedig az utóbbinak az anyaga bizonyosan hozzáférhető a tartományi levéltárban.

A második egység a kisebbségek és népcsoportok (a zsidóság, horvátok, romák és magyarok), továbbá a tartomány gazdasági életének, kulturális és vallási sokszínűségének bemutatása mellett a helyi oktatás- és egészségügy, illetve az önkéntes tűzoltóság történetébe avatja be az olvasót. Szóba kerül az amerikai kivándorlás (a közvélekedés máig Chicagót tekinti a legnagyobb

¹² A szervezet 50. konferenciáját 2023 júliusában tartották a horvátországi Osijeken (Osijek).

burgenlandi városnak), az Esterházyak változó szerepe (az ősi főnemesi família útja a modern gazdasági-kulturális vállalkozásig) és a többek között magyar szavakkal gazdagodott burgenlandi nyelvjárás is (*Badschi, Bitschga, Muschgadl, Puschga, Zizerl* – ezeket a szavakat le sem kell fordítani). A *(bis) juaregett* kifejezésben ránézésre csak feltételezhető a magyar eredet, pedig a Jó reggelt! köszöntésből származik, és leginkább az éjszakai szórakozás befejezésével kapcsolatban használták. A burgenlandi, Európa egyik legősibb, Ausztria legfiatalabb borvidékén zajló bortermelés történetét, a fehérborok dominanciáját megtörő vörösborok korábbi botrányoktól sem mentes hazai és nemzetközi diadalútját Gerald Schlag foglalta össze esszéjében, a bevezető szerint a legújabb kutatási eredmények felhasználásával, de lábjegyzetek híján pusztán az igazolható, hogy a kezdeti évekhez használt elsődleges forrásokat, a további kutakodást elsősegítő, valóban friss irodalomjegyzék tételeit pedig az elmúlt száz év fejleményeinek bemutatásához vette igénybe. Általában is elmondható a tanulmányokról, hogy kisebbségben vannak az alaposan megjegyzetelt, 19. századi német tudományos műfajú írások, de szaktudományi jellegüket a többséget képező esszék sem veszítik el.

A magyar népcsoport történetét Somogyi Attila, az oberwarti (Felsőőr) Kéttannyelvű Szövetségi Gimnázium tanára vázolja fel. Nagy ívű áttekintésében amellet érvel, hogy száz év elteltével és három-négy generáció felnövekvésével már lehetővé vált a gyakran túlzott érzelmi töltettel vizsgált kérdések higgadt és tárgyilagos megközelítése. Megfogalmazása szerint „állítólag történet néhány szabálytalanság” (*es soll zu einigen Unregelmäßigkeiten gekommen sein*), majd utal egy 1996-ban kiadott tankönyv legújabb kutatási eredményeken alapuló álláspontjára, miszerint „minden lehetséges inkorrekt tényező figyelembevételével” is csak maximum két-három százalékkal lett volna alacsonyabb a magyar voksok aránya. Ugyanakkor ezek a híresztelések máig vitákat eredményeznek, és „ártanak a magyar népcsoportnak”. Pedig visszaemlékezésekből és korabeli forrásokból egyértelmű, hogy a szavazást lebonyolító magyar közigazgatási szervek számos német ajkú polgárt tartottak távol az urnáktól (azok közül,

akik a masszív magyarpárti propaganda elől nem hagyták el már korábban szülővárosukat vagy -falujukat), és százsámra szállították az ország belsejéből a bármiféle soproni nexussal rendelkezőket, diákokat, katonákat, lelkes honpolgárokat – mellesleg ugyanúgy, ahogyan az osztrákok is eljártak az 1920. évi karintiai népszavazásnál.

Meggyőződésem, hogy a múlt eseményeinek empatikusan kritikus feldolgozása közös érdek, és mind a többségi nemzet, mind a kisebbség javát szolgálja, pontosan azért, mert száz év után ideje lenne visszatérni a pannon térség történeti hivatásához, ahol 1526 óta semmilyen határ nem akadályozta a javak és a gondolatok szabad terjedését. Burgenlandnak, az Osztrák Köztársaság egykori szegényházának, ennek a modern, világra nyitott tartománynak a múltból építkező, de a jövőbe tekintő történetéből talán csak a tájékozódást segítő névmutató maradt ki, minden bizonnyal a szorító határidő miatt, ezt igazolja a második kötet végén található néhány, számozott üres lap. Sopron/Ödenburg szülőttjeként csak remélni tudom, hogy egyszer még megismétlődhet a térségben a Walter Dujimovits által felidézett százesztendősi beszélgetés, vagy legalábbis a nyelvi, érzelmi hovatarozást firtató kérdésre adható lesz ismét az alábbi történethez hasonló válasz: 1921-ben osztrák csendőrök közeledtek egy szántóvető parasztemberhez Felsőőr közelében. Kérdezi az egyik csendőr: – Hallja, maga magyar? – Nem – hangzik a válasz. – Akkor német? – Nem. – Akkor meg miféle? – Hát, tudja, idevalósi vagyok.

Fiziker Róbert